

MODERNİZMİN BUHARLAŞTIRDIĞI HER ŞEY KATILAŞIRKEN TARİH, TOPLUM VE UYGARLIĞIN SİLİKLEŞMESİ

Ertan Eğribel
Ufuk Özcan

*“ben bir adayım türküsüz şiirsiz / herkes bir ada-
dır kendince / kendi yağmurlarıyla ıslanan/ ya-
maçlarımızda soylu yalnızlıklar/ umuda kapalı
hüzne yakın / şarap ve devrimle bir anılan/ ölü-
mü hiç düşünmedim değil / sigaraları birbirine
ekliyorum/ korkuyorum sinsice kendimden”*

Ada(m), 1980

Marx-Engels, *Komünist Manifesto*'da, kapitalizmin dönüştürücü gücünün ve Avrupada gerçekleşen devrim dalgasının etkisiyle “katı olan her şeyin buharlaştığı”nı müjdeliyorlardı. Kapitalist üretim güçlerinin gelişmesi, Tanrı inancının, geleneksel değerlerin, Ortaçağa has kurumların, eski hayat görüşlerinin bir daha geri çevrilemez bir şekilde sonu anlamına geliyordu. Bin yıl boyunca insanların içine sinmiş, eşitsiz sosyal düzeni meşru kılarak beslemiş din ve benzeri ideolojilerin katı kabuğu kırılıyordu. Avrupada uhrevi olan hayaletle dönüşüyor, dünyevi olan galebe çalıyordu. Dönemin yaygın kanısına göre Batıda başlayan bu gelişme er geç, bütün yerküreye kendi üstünlüğünü empoze edecekti. Marx-Engels sosyal gelişmenin bu makinalaşmış ritminden umut doluydular, önüne gelen her türlü engeli bir sel gibi önüne katarak sürükleyen modernizmi alkışlıyorlardı. Avrupa kolonyalizminin Batı dışı alanlardaki fetih ve yıkımlarını, Doğu pazarlarının açılmasını ve denetimini, Avrupa burjuvazisine üstünlük sağlayan serbest deniz ticaretini, burjuvaziye iktidara taşıyan devrimleri vb., bütün bunları sosyalizme giden yolu açan gelişmelere dayanak teşkil ettikleri gerekçesiyle destekleyip savundular. Batı proletaryasının çıkarlarının sözcülüğünü üstlendiler ama

Batı devletlerinin ve burjuvazisinin Batı dışı alanları soyma-sömürme girişimlerine karşı çıkmadılar. Batı sosyalizminin bu iki öncü ismi, her şeyi buharlaştıran modernizmin savunucuları konumundaydılar. Marx-Engels kapitalist güçlerin hoyrat toplumsal dönüşümlere yol açan eylemleri karşısında Batı işçi sınıfının yaşam koşullarına, Paris Komünü'nün şiddetle bastırılması gibi, proletaryanın gelişimini doğrudan sekteye uğratan siyasal gelişmelere karşı büyük duyarlılık gösterdiler. Ancak aynı saldırganlığın Doğu'daki uygulamaları karşısında (yüksek ısıda kömürün buhara dönüşmesi karşısında endüstri çalışanınin kayıtsız kalması gibi) bilimsel sosyalizmin soğukkanlı formüllerinin gerisine saklandılar. Batı-dışı toplumlarda Batı yayılmacılığına burjuva devrimlerinin bir devamı olarak ilerici bir rol yüklediler. Engels'in, Fransa'nın Cezayir'deki sömürge ordusunun işçi ayaklanmalarını bastırmak amacıyla kullanılmasına şiddetle karşı çıkması, ama aynı ordunun Cezayir'deki varlığını ve güç kullanımını meşru görmesi bu nedenledir. Yine Marx'ın İngiltere'nin Hindistan'daki işgalci-sömürgeci varlığını onaylayan, hatta tarihsel olarak "eşsiz bir toplumsal devrim" olarak olumlayan makaleleri de benzer bir tutumun örneğidir. Bugün Batı sosyalizminin bu yönüyle hesaplaşmaksızın ne modern çağı anlamlandırmak, ne sosyalizmin çöküntüsünden ders çıkarabilmek, ne de günümüz koşullarını doğru bir biçimde değerlendirebilmek mümkündür.

Batı kaynaklı olarak ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan modernite adı verilen geniş kapsamlı olgu, bize tanıtıldığı biçimiyle kabaca üç ana boyutuyla ayırt edilmektedir. Üzerinde tartışmaya girmeden bu boyutlar, Batı tarihinde üç büyük devrim dalgası ile cisimleşmiş, belirginlik kazanmıştır. Bu dalgalar, kronolojik sırayla, Aydınlanma/ Bilim Devrimi, Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi olarak öne çıkarılmıştır. Kronolojik sırayı göz ardı ederek, verilen önem sırasıyla açımlayacak olursak, modernleşmenin birinci boyutu endüstrileşmedir; emek gücünün büyük ölçüde sanayiye aktarılışı, zenginlik ve üretkenliğin artışı, kırsaldan boşalan nüfusun kent yaşamı içinde temerküzü, kentselliğin yaygınlık kazanmasını, insanın doğa ve toplum olayları üzerindeki egemenliğinde önemli bir sıçrama olarak görülmüştür. Ancak burada asıl Batı'nın dünya egemenliğine ele geçirmesinden söz etmemiz gerekir, çünkü bu ikisi birbirinden ayrı değerlendirilebilecek olgular değildir. Hatta endüstrileşme ile görülen asıl şey, insanın doğa üzerinde kurduğu egemenliğin ötesinde ve dışında Batı'nın dünya egemenliğidir. Bu ikincisi birincisinin nedeni, önkoşulu ve hazırlayıcısıdır. Modernizmin ikinci boyutu dünyevileşme (sekülerleşme)" ve laikleşme olarak görülmektedir. Bu birbiriyle ilişkili iki olgu, dünyanın mitten, büyüden, hurafeden, Tanrı tasavvurundan arındırılmasını; dolayısıyla Batı'nın geleneksel dünya görüşünden uzaklaşmasını, hatta kopuşunu ifade eder. Modernleşmenin üçüncü boyutu rasyonelleşme (akılcılık) olarak tanımlanmıştır. Sosyolojide bu boyutu özellikle vurgulayan isimler Comte ve Weber olmuştur. Rasyonelleşme toplum yaşamının bütün alanlarında, özellikle zihniyet ve değerler alanında gözlemlenen bir olgu olarak genişlik kazanmıştır. Kamusal alan ve bütün modern kurumlar (ordu, devlet, fabrika, büro, okul, hatta sokak vs.) egemen

ilişkilerin yönlendirdiği rasyonel bir tarzda biçimlenmiştir. Bu üç önemli unsur birbiriyle iç içe geçmiş ve modernizm adı verilen yeni toplumsal örgütlenmenin ve yaşam biçiminin çatısını oluşturmuştur. Bu yeni toplumsal örgütlenmenin temelinde endüstriye dayalı yeni üretim örgütlenmesinin yattığı görüşü, sosyolojide de egemen olan görüştür. Batı, XIX. yüzyıldan itibaren, tamamen kendi yarattığı olduğunu iddia ettiği modernliği, bütün toplumların ulaşması gereken, evrensel bir düzey olarak empoze etmeye yönelmiştir. Yaklaşık iki yüz yıldır Batı dışı toplumlar, gerek gönüllü ve istekli olarak gerekse Batı baskısıyla bu evrensel tasarımın peşinde koşmuş veya onu izlemeye zorlanmıştır.

Modern dünya görüşü ve işleyişi Batı'nın dünya egemenliğini yaygınlaştıran belli bir birikim ve miras oluşturmasına karşılık, bir başka düzeyde tartışma konusudur. İki farklı Marx'tan söz edilmesi de bu nedenledir. Marx'ın görüşleri kendi bütünlüğü dışında çeşitli Marxistler tarafından geliştirilerek/bozularak önemli bir külliyat oluşturmuştur. Görüşleri iktisada indirgenmiş (*homo economicus*) Marx'ın dışında, kapitalizmin buharlaştırdığı değerlerle çatışan, sorunu uygarlık düzeyinde de gündeme getirip tartışan, iktisadi indirgemeciliğe karşı çıkan, modernleşmenin getirdiği bütün umut dolu ve olumlu yönleri sahiplenmesine karşın modernizmle beraber gelen mekanikleşmeyi ve "yabancılaşma"yı eleştiri konusu haline getiren (*ütopyacı*) bir Marx daha vardır. Marx gerçekten Batı düşüncesinin zirvesidir. Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi, İngiliz iktisadı olarak belirtilen kaynaklarının ötesinde geçmişin süren farklı tartışmalarını ve mirasını da kapsama çabasıdadır. Bu nedenle modern ilişkilere (dünyevileşme, rasyonelleşme, laikleşme) yönelik bütün övgülerine, inanç ve umuduna rağmen endüstrileşmenin getirdiği sorunlar üzerinde durmuş ve bu açıdan (iktisadi üretim ve bölüşüm sorunları dışında) endüstri-karşıtı Batı düşüncesi ile de ilişki kurmuştur. Kapitalizmin maddi bir refah getirmesi, dünyevi ilişkilerin egemenlik kazanması geleneksel düşüncenin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemiştir. Dünyevileşmenin insanın özünde ve insani değerlerde büyük yaralar açtığı, ruhsal ve insani değerlerin yitirildiği görüşü güçlü bir biçimde yeni gelişmelerden hoşnut olmayan kesimler tarafından ifade edilmeye devam etmiştir. Bu açıdan Marx modern ilişkiler düzenine kuşkuyla bakan, muhafazakâr ve kötümser olarak tanımlanan (veya buna modernleşme içinde eklenen) Batı düşüncesiyle ilişki kurarak, onların dile getirdiği sorunları yine kendi sosyalizm anlayışı içinde kapsamak istemektedir. Marx, yabancılaşma kavramını dinsel anlamdan veya Hegel ve Feuerbach gibi düşünürlerin açıklamalarına karşı çıkararak konuyu felsefi bir sorun olmaktan çıkarmış, insanın toplumsal pratiği ve sosyalizm ile ilişkilendirmiştir. Bu açıdan Marx'ın yabancılaşma görüşü günümüzde de önemini korumaktadır. En az kapitalizmin işleyiş mekanizmalarını açıkladığı metinler kadar önemlidir. Yabancılaşma insani makineleştiren, metalaştıran ve köleleştiren bir uygarlığı tanımladığı gibi buna karşı çıkışı da içermiştir. Bu tartışma günümüze kadar çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Modernleşme insanın doğaya ve tarihe kendi iradesini kabul ettirme olarak görülürken tersine gö-

rüşleri savunanlar da vardır. Modernleşme ile birlikte insanın kendi özünden, doğal ve toplumsal çevresinden koparak, kendi yarattığı nesnelere egemenliği altına girdiği sadece Marxist çevreler veya bunun tam karşıtı olan (dini) muhafazakar çevreler tarafından birlikte savunulmuş değildir. Doğu toplumlarında ve Osmanlı düşüncesi içinde de (Batı siyasi seçimi yapılırken kimlik düzeyinde aynı biçimde bir ortaklık aranmaması olarak) konuyla bir başka biçimde ilişki kurulmuştur. Çeşitli düzeylerde de bu tartışma devam etmektedir. Gerçekte bu tartışma yine insanlık tarihini kapitalizm öncesi ve sonrası olarak üretim ilişkileri temelinde getirdiği ayrıma dayalıdır. Aydınlanma düşünürlerinde ve sosyolojinin kurucularında da bu ayırım bir başka biçimde ifade edilebilecek güçlü bir biçimde vardır. Tarih öncesi olarak adlandırılan, bir anlamda vahşilik ve barbarlık dönemi ile uygarlık dönemi arasında esas ayırım kapitalizm (endüstrileşme) ile birliktedir. Marx'a göre yabancılaşma kapitalizmle ortaya çıkmış değildir, ancak kapitalist ilişkiler düzeni yabancılaşmayı en üst düzeye çıkararak nesnel koşulları içeren bir sistem olarak sorunun bütün yönleriyle gündeme gelmesine neden olmuştur.

Modern Batı uygarlığının bütün üstünlüğüne ve model olarak gösterilmesine karşılık bu konuda belli kuşku vardır. Modern ilişkiler düzeni şehir toplumu olarak da tanımlanmaktadır. Şehirleşme aynı zamanda dönemin edebiyatında dile getirilen “kalabalıklar içinde yalnızlık” duygusunu da geliştirmiş, bunalım, yalnızlaşma, değersizleşme, kimlik yitimi şehir toplumunu/modernleşmeyi niteleyen özellikler olarak görülmüştür. J.J. Rousseau uygar topluma karşı doğal, yabancı yaşamı savunuyor; bazı empresyonist ressamlar kent yaşamının karmaşasından uzaklaşarak kırsal/doğal yaşamın güzelliklerine sığınıyorlar; Fauvistler vahşi yaşama öykünüyorlar; Gauguin gibi bazı modern sanatçılar Okyanusya yerlilerinin sade yaşamını Avrupalı yaşama tercih ediyorlar; Batı edebiyatında pastoral yaşam öykünmesi çok güçlü; Marx komünist toplum hedefini sınıfsız-devletsiz, eşitlikçi ilkel komünal toplum modelinde geliştiriyor; Levi-Strauss gibi tanınmış bir antropolog yabancıl hayatın uygar Batılı hayattan üstün yönlerini sergiliyor; Freud, uygarlığı bir huzursuzluk kaynağı olarak görüyordu. Örnekler uzatılabilir. Postmodern dünya görüşünde veya günümüzde özellikle Amerikan solunun gündeme getirdiği iktidarsız-ekolojik uygarlık tezine kadar uzanan bir süreklilik gösteren bu açıklamalar Batı düşüncesinde oldukça başat bir ayırımı, modernizmle ilişkili ama ona paralel (yönü aynı ama kesişmeyen) bir çizgiyi ortaya koymaktadır. Batı, kendi dünya egemenliğini tartışmamaktadır ama bu egemenliğin içinin kof olduğunu ve kendi toplum güçlerinden kaynaklanmadığını bilmektedir. Bu nedenle Batı insanının üstünlüğü övgüsüne, uygarlık getirici misyon biçmesine karşılık egemen düzenin işleyişi ve sürekliliği konusunda kuşkuludur. Birçok Batılı filozof uygarlık öncesi dönemi insanlığın “yitirilmiş Altın Çağ”ı olarak görmüştür. Sosyalist doktrinde de bu dönem, insanlığın “ilkel komünizm” dönemi, geleceğin komünist toplumuna prototip olarak gösterilmiştir. Batı kendi uygarlığının kaynağını açıklayamadığı (Doğu etkisini gözden uzak tuttuğu) için uygarlık eleştirisi kolaylıkla barbarlığa övgüye dönüşebilmektedir. Batı düşüncesinde Batı uygarlığının üstünlüğüne yönelik güçlü bir vurgu

varken, diğer yandan uygarlık sayısız kötülükler üreten ürkütücü ve ölümcül bir varoluş tarzı olarak da görülmüştür. Bir anlamda bütün güçlü, üstün görüntüsüne, imkanlarına karşılık Batı egemenlik düzeni ve uygarlığının geleceği tartışmalıdır. Eski düzenin tasfiyesi ve burjuvazinin kendi siyasetini uygulamaya koymasından sonra bu kuşku korunduğu gibi modernleşmenin yıkıcı yönü nedeniyle giderek yaygınlaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Frankfurt okulu çevresinde modernizmin üstünlüğü, araçsal akıl, bilimselliği, endüstrisi ve kültürü tartışma konusu haline getirilmiştir. Giderek modern ilişkiler düzeninin kendisini en çok geliştirdiği ve zafer kazandığı, Doğu uygarlıklarının özelliklerinin bozulduğu, Batı ile çatışma yerine uyum görüşleriyle pasifleştiği bir dönemde modernizm eleştirisi ve küre-yerel dünya düzeni gündeme getirilmiştir. Geçmişte modernleşmenin doğa ve toplum koşullarından bağımsızlaşma, özgürleşme olarak tanımladığı (endüstrileşme, rasyonalite, sekülerleşme gibi) görüşlere karşı çıkarak, tam tersine bir yönelişle nereye gidileceğini ve failini belirtmeden, tarih, toplum ve uygarlıktan vazgeçmeyi özgürleşme olarak tanımladılar. Batı dünya egemenliğini temelde tartışmadan, her türlü otoriteye ve bütünsel dünya görüşlerine karşıt bir görüş ve tutum sergilediler. Birbirini besleyen ve birbirinin referansı olan bütün bu tersine çevrilmiş ikircikli görüşlere, gelgitlere karşılık küre-yerel yeni denge/dengesizlik cam-çelik-beton-çöp uygarlığı olmaya devam ediyor. Batı uygarlığı insanlığın kendi tarihi gelişimine aykırı bir yönde, inkarcı, dışlayıcı ve tahripkar bir tarzda geliyor. Sahte cennetler arayışı veya vahşilik-barbarlık dönemine özlem bir anlamda uygarlıktan umudu kesmenin bir görüntüsüdür. Bugün gelinen noktada Batı, Doğu uygarlık değerlerinin yanı sıra kendi uygarlık değerlerini de tahrip etmektedir. Batı uygarlık aşamasına Doğu ile ilişkiler sayesinde geçmiştir. Doğu uygarlığı silindikçe Batı zorunlu olarak uygarlık öncesi dönem ilişkilerine dönmektedir. Burada sorun Batı'nın bütün dünyayı bu dönüşe/çöküşe zorlamasıdır.

Batı içi çelişki ve çatışmaların sona ermesiyle, küreselleşme ve yerelleşme eğilimleri aynı dönemde gündeme gelmiştir. Küreselleşme sadece soyut tartışma veya öneri düzeyinde kalmamıştır, fiili olarak yaşanan bir dünya durumuna işaret etmektedir. Bu terimle dile gelen olgular ve sürecin yol açtığı sorunlar dünyanın dört bir yanında hissedilmektedir. Batı egemenliğinin ve sermayesinin dünya çapında kazandığı etkinlik de bu görüşü güçlendirmektedir. Bu nedenle küreselleşmeden kaçınılmaz bir olgu olarak söz edilmekte küreselleşme-karşıtları bile küreselleşmenin vazgeçilmezliğini belletmektedirler. Büyük bir köye dönüştüğü öne sürülen dünyada bütünlüklerin, geleneklerin parçalanıp, içinden sonsuz sayıda (birbiriyle uzlaşması mümkün görünmeyen) alt kültür adacıklarının çıktığı, perspektiften yoksun, kaotik bir dünya tablosu geçerlilik kazanmıştır. Bu parçalı yapı, bir mozaik ya da kolaj resim görüntüsü verse de beceri ve yaratıcılıktan yoksundur. Bunun ötesinde özgürlükçü olarak tanımlanmasına karşılık tam tersine anlamı yok ederek temelsiz, yıkıcılığa giden, yıkıcılığı yücelten (modernizmi de kapsayacak biçimde) bir eğilimi belirtmekte, insanı edilginleştirerek kendi kaderine mahkum etmektedir. Postmodernizm, modernizme atfedilen akıl, iler-

leme, temsil gibi idealize edilmiş ilkelere kuşkuyla yaklaşan, tepkiselliği yanında kinik bir muhafazakarlığı içinde barındıran, belirsizliği, öznelliği dilsel bir anarşiyle ifade eden, bütünsel karşı tekili, kısmi olanı öne çıkaran bir düşünme tarzıdır. Bu bir aşama değil, modernizmin sürekli ilerleme ve değişme anlayışı temelinde ortaya çıkan inkarcı, yıkıcı, tahripkar eğiliminin bir uzantısıdır. Eğer tarih, toplum ve uygarlık açısından modernizmin aşılmasından söz edilecekse bu yönde bir sondan söz edilmelidir.

Batı son dönemde yaklaşık iki yüz yıldır tüm dünyaya empoze ettiği evrenselleşme (uygarlığı temsil etme ve model olma) tezinden vazgeçmiştir. Bunun çok açık bir ifadesi Batı'nın temsil ettiği değerlerin evrensel değil "*biricik*" olduğu ve başka uygarlıklara mensup toplumların hiçbir biçimde Batılılaşamayacakları tezidir. Batı modernliğinin/evrenselciliğinin çöküşü "*Batı ve Geri Kalanlar*" ayrımıyla da doğrulanmaktadır. Evrensellik iddiasının yerini toplumlar arası dengeleri ve hukuku ayaklar altına alan ve bir önlenemez bir kaos ve felaket durumunu belirten "*herkes kendi başının çaresine baksın*" ideolojisi almıştır. Dünya tarihinin birliği ve çözümün evrenselliği anlayışından, sorunların çözümü yönünde bir sorumluluk almadan, Batı dünya egemenliği ve üstünlüğü çerçevesinde söz edilmektedir. Evrensellik ve küreselleşme terimleri bu nedenle birbirinden oldukça farklı içeriklerle tanımlanmıştır. Batı, yeryüzüne evrensel bir proje sunarak uygarlık taşıma misyonundan vazgeçmiştir. Yeni Dünya Düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi siyasetler bizi yanıltmamalıdır. Batı müdahaleleri yeni bir düzen değil, aksine düzensizlik getirmektedir. Batı, herhangi bir çözüm veya olumlu anlamda bir gelecek tasarlamaktan uzaktır. Bu nedenle felaket ideolojisi ve distopyalar sıradanlaşmıştır. Batılılaşarak veya çağdaşlaşarak çıkmazdan kurtulmak adına son iki yüz yıldır girilen evrensellik ve ulusallık yolundaki çabalar Batı dışı toplumların sorunlarını çözememiştir. Tam tersine kendi uygarlıkları çerçevelerini reddetme ve Batı düzeniyle uyum kurma çabaları tarih veya kimlik düzeyinde yeni bunalımlara neden olmuştur. Günümüzde Batı dışı toplumlara Batı'yla bütünleşme fırsatı veya vaadi hiçbir biçimde sunulmadığı gibi, bu toplumlar tarihi, uygarlık miraslarına ters düşen zorlamalarla karşı karşıyadırlar. Bu anlamda toplumsal değişme çabası aynı zamanda kendi tarihsel kimliklerine karşı bir yabancılaşma biçiminde ortaya çıkmıştır. Günümüzde Batı-dışı toplumlar açısından kaçınılmaz olarak görünen küresel toplumsal değişme çabası resmi siyaset biçiminde gönüllü bir girişim olarak görülse de bu girişim kendi istekleriyle başlamış değildir, ABD'nin öncülüğünde Batı-dışı toplumlarda yaygınlaştırmak istenen fiili bir dayatmadır. Bu girişim Batı dışı toplumları her türlü dayanaktan, kendi irade ve güçlerinden yoksun bırakmıştır. Bu açıdan toplumlar için bir kurtuluş yolunu değil, gerçek, doğrudan bir tehdidi ifade etmektedir. ABD küreselleşmesiyle toplum temelinde çözüm arayışından vazgeçilmesiyle yeni düzen tartışmaları sona ermiş, bireysel düzeyde düzene katılma veya Amerikan yaşam tarzı öne çıkmıştır. Gelecekte vazgeçildikçe toplum, tarih, uygarlık anlayışı silinmektedir. Günümüzde artık egemen dünya görüşünü anlak, doğrudan gündelik ilişkiler, gündelik yaşam tarzı oluşturmaktadır. Yeri gelince buna tüketim toplumu denmektedir ancak bundan kas-

tedilen kültür endüstrisinin oluşturduğu, yaygınlaştırdığı bireye dayalı belli bir yaşam tarzından başka bir şey değildir. Toplum düzeyinde sorunlara çözüm arayışı ortadan kalktıkça, gündelik ilişkileri marjinalleştiren, doğrudan, anlık ilişkileri öne çıkaran, apolitik bu yaşam tarzı öne çıkacaktır. Bu olumlu bir girişim olarak görülerek tarih, toplum ve uygarlık çerçevesi silindikçe bireylerin özgürleşeceği, (kimliklere karşıt) melezleşmenin ağırlık kazanacağından söz edilmiştir. Ancak küreselleşmenin, insanlığı tek bir kalıba dökeceği, karşılıklı saygıya ve melezleşmeye dayalı, dengeli bir düzen getireceği görüşleri tartışmalıdır. İyi ki de tartışmalıdır. Bu bir anlamda tarih, toplum ve uygarlık birikiminin belirsizleşmesi ve Batı egemenliği ve üstünlüğü uğruna insanlığın yıkımıdır. Bugünden bunu gerçekleşmesi mümkün olmadığı için melezleşmeden bir eğilim olarak söz edilmektedir. Ama bu eğilime karşıt gibi görünmesine rağmen kimlikler (çok-kültürlülük) politikası uygarlığa karşıt, parçalayıcı, darlaşmayı belirten yeni süreci belirtmektedir. Risk toplumu gibi açıklamaların da bu dönemde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

Küreselleşme tek bir dünya algısı/anlayışının yaygınlaşması anlamına gelmemektedir. Hakkında yaygın olarak benimsenmiş olumlu yargularla tezat oluşturacak bir biçimde, küreselleşme adı verilen süreç kültürler arası farklılaşmayı, yerelleşmeyi, kabileleşmeyi, parçalanma ve kutuplaşma eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Bütün küreselleşme söylemlerine karşılık sadece uygarlık ve toplum düzeyinde kimliklere dayalı olarak tanımlanan farklılaşmalar yanında, ayırma ve dışlama (öteki olarak mutlaklık) coğrafya/mekan düzeyinde de geçerlidir. Batı egemenliğinin kazandığı boyutlar nedeniyle zaman ve mekan anlayışı açısından sınırsız bir genişlemeden söz ederken buna karşıt bir biçimde kimlikler düzeyinde bir parçalanma, kapanma söz konusudur. Bu çelişki nedeniyle toplum, tarih ve uygarlık düzeyinde değil ama bireysel çözüm düzeyinde (buna aday kesimler içinde de yaygın olarak) “melezleşme” savunusu yapılmaktadır. Artık toplum, sınıf, uygarlık düzeyinde farklılaşmalar etkisizleşirken, melezleşme küresel hiyerarşi içinde olanlar veya onların üst düzey mensupları içindir, geniş kesimler için “turist” (geçici kimlik değişimi) olmanın ötesine geçmemektedir. Melezlik bu anlamda sadece belli kişilere mahsus bir ayrıcalıktır. Bütün dünyanın melezleşmesi sözdendir, ayrıcalıkları paylaşma anlamında değildir. Melezlik savunusu bütün küreselleşme söylemine karşılık bireysel düzeyde “devşirilmiş” olmaktan ileri gitmemektedir. Farklılıkların devamı, ötekileşme, yerelleşme belli kesimlerin ayrıcalıklarını pekiştirmektedir. Tanımlanması konusunda güçlükler bulunan ve zaten tutarlı bir sistem iddiasından da yoksun olan postmodern yaklaşım ve küre(yerel)leşme farklılığı, yerelliğe, çok-kültürlülüğe, çeşitliliğe gönderme yapmaktadır. Küreselleşme kimlik düzeyinde heterojenlik ve parçalılık vurgusu yanında, egemenlik düzeyinde homojenleşmeye, bütünleşmiş tek bir dünyayı belirtmektedir. Belirsizleştirme, farklılaş(tır)ma ilkesine dayalı postmodernizm ile küreselleşme tezleri arasında köklü bir çelişki yoktur, birbirini tamamladığı için birbiri yerine de kullanılmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönemde küreselleşme ve yerelleşme dünyanın yeni duru-

munu açıklamak için sıklıkla birbiriyle ilişkili bir kavram çiftidir. Sürecin bir yönü Batı uygarlığını bir model olarak sunma ve uygarlık getirici misyon yükleme (evrensellik) iddiasını boşa çıkarırken, diğer yönüyle kurulu toplum birliklerini, tarih ve uygarlık bütünlüklerini tehdit etmektedir. Küreselleşmenin toplum ve uygarlık kuruluş ve yapılarını tahrip ederek, etnik, dini ulus-altı veya ulus-üstü parçalanmaya yol açtığı bir gerçektir. Günümüzde küreselleşmeye yön veren güçlerin dünyanın çeşitli bölgelerinde ulus-altı, ulus-üstü toplulukları canlandırma çabaları göz önünde bulundurulacak olursa sürecin olumsuzluk boyutu ve genel eğilimi daha belirginlik kazanır. Batı müdahaleleri sonucunda özellikle Batı dışı toplumlar cemaatleşme ve kabileleşme olgusuyla karşı karşıya gelmiştir. Batı dışı toplumlarda tarih öncesi dönemleri hatırlatan bu gelişmeler yaşanırken Batı kendi içinde siyasal anlamda bütünlüklü bir görüntü sunmaktadır.¹ Küreselleşme ile yerelleşme birbirine aykırı süreçler olmaktan uzaktır. Aksine yerelleşme ekonomik düzeyde küresel kapitalizmin işlerliği, hem de siyasal düzeyde Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi açısından küreselleşme ile uyumlu bir süreçtir. Postmodernizm, modernizmin evrensel düzeyde dizayn edilmiş geniş ölçekli toplumsallık (sınıf, toplum, insanlık) ve yaşam tarzı anlayışının yerini, parçalı, bütünlükten yoksun, farklılıkların yüceltildiği, toplum birliğini reddeden bir anlayışı belirtmektedir. Ortak sorunlar için ortak çözümler üretmenin, birlikte yaşamının yollarını aramanın yerini, atomize olmuş toplum parçacıkları yaratılması almıştır. Bunun en önemli göstergesi nerdeyse yok edilmiş bir kamusal alan durumuyla karşı karşıya kalmamızdır. Yaşam o kadar parçalanmıştır ki aynı coğrafya üzerinde yaşayanlar bile birbirlerinin bulunduğu yere (kendinden olmadığı, sahip çıkamadığı bir mekâna ve tarihe) turistik seyahat yapar gibi gitmektedir. Bütün toplumsal yaşam tüketim üzerine kurulduğu için tüketilebilir olanlar yaşamın bütün alanlarını doldurmaktadır. Çelişki ve çatışma da bu düzeyde tanımlandığı için gerçek bir alternatif düzen önerisi söz konusu olmamaktadır. Bunun bir sonucu kamusal alan, özel yaşam sorunlarıyla dolup taşmaktadır. Toplum, tarih ve uygarlık buharlaşmış, kolektivitè/dayanışma duygusu ve bilinci yitirilmiş, bireyler arası, gruplar arası, cemaatler arası, uluslararası ilişkileri düzenleyecek herhangi bir merci, yasa, norm kalmamıştır. Bireysel farklılıkları ve sözde özgürlükleri kışkırtan, buna karşılık insanlar arasındaki ortaklık ve dayanışma duygusunu baltalayan Batı egemenlik düzeni, birey oluş yerine bireysel hazzı/hedonizmi ve tatminsizlik duygusunu; üretmek ve paylaşmak gibi erdemler yerine tüketmek ve bencilliği pompalamaktadır. Sonuçta, özel ve kamusal yaşamın her alanında farklılaşma ve marjinalleşme artmakta, bu durum da potansiyel risklere ve kısır çatışmalara yol açmaktadır. Uluslar arasında, aynı ulus içinde, dinler-mezhepler-cemaatler-aileler-

¹ Yerelleşme Batı dışı toplumlarda çok büyük sorunlara yol açmayı sürdürmektedir. Batıda bu süreç çok daha farklı bir düzeyde yaşanmaktadır. Siyasal anlamda bir yerelleşme söz konusu değildir. Avrupa Birliği örneğinde de görülebileceği gibi bütünleşme eğilimleri ön plandadır. Batı'nın son dönemde kendi içinde bir bütünleşmeye gitmesine ve çıkar ortaklığına karşılık Batı dışı dünyada görülmemiş ölçüde belirsizlik ve kaos ortamı hakimdir.

bireyler arasında barış içinde bir arada yaşamanın imkanı kalmamaktadır. Yeni dünya düzensizliği, insanlığı yaşamın her alanında ve her boyutunda nesneleştirmekte, kıskırtmakta ve taciz etmektedir.

Amerikan egemenliğinin küreselleşmesi Doğu-Batı ilişkilerinin tarihsel seyri içinde ortaya çıkan yeni bir durumu belirtmektedir. Savunulduğu gibi ne belirsizlikle dolu ve katlanılması kaçınılmaz “bir geçiş dönemi”, ne de sadece Sovyetlerin dağılmasıyla ilişkilendirebilecek bir olaydır. Küreselleşme, Batı yayılmacılığının bir uzantısı ve günümüzde aldığı biçimdir. Yeni durumda farklı olan Batı egemenliğinin tek merkezli hale gelmesi Batı-dışı toplumlar üzerinde denetim mekanizmalarının daha da etkinleşmesi ve Batı'nın yeryüzünün büyük bölümünde manevra kabiliyetinin artmasıdır. Küreselleşme Doğu-Batı farklılaşması ve çatışmasını derinleştirmiş, toplumlar arasındaki dengeleri görülmemiş biçimde bozarak eşitsizleştirmiştir. Küreselleşme sürecinde toplumsal birliktelikler, kültür ve gelenekler, sosyal siyasetler geriletilip dünya bir karmaşaya sürüklendiği gibi, ekonomik kaynakların kullanılması ve paylaşılmasında da ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Batı'nın küreselleşme ve buna bağlı neo-liberal siyasetleri ile dünya halklarına sunacağı olumlu hiçbir maddi-manevi kazanım bulunmamaktadır. Batı dışı toplumlar günümüz gelişmeleri karşısında edilgendirler. Küreselleşmenin olumsuz etkileri karşısında yerelleşmeden, içe kapanmadan medet ummanın bir çözüm getirmeyeceği açıktır. Küreselleşmenin dizginsiz nüfuzuna karşı toplumların kendilerini nasıl savunacağı, ne gibi dayanışma perspektiflerinin geliştirilebileceği sorusu çağımızın en önemli problemidir. Bu nedenle, modernizmin yıkıntılarından sonra postmodernizmin yıkıntılarını yaşayan insanlığın yeni manifestolara, yeni bir dünya tasarımına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu da, yakın geçmişte modernizmin, bugüne postmodernizmin dışladığı, hakir gördüğü ve tahribe yöneldiği Doğu uygarlık değerlerine, tarihsel deneyimlerine, birikimine, her şeyden önemlisi Doğu insan gücüne yaslanmakla mümkündür.

Uygarlığın gerçek temsilcisi ve kaynağı Doğu'dur. Ama bugün gelinen noktada Doğu'ya özgü uygarlık değerleri de anlamını yitirmiş durumdadır. Son yüzyılda Yakın Doğu uygarlıklarının en parlak temsilcisi olan Osmanlı uygarlığı tasfiye edilmiştir. Hind ve Çin gibi Uzak Doğu uygarlıkları ise artık canlılığını yitirmiş ölü uygarlıklar arasındadır. Böyle bir durumda uygarlık değerlerinin yeniden, yeni baştan temellendirilmesi gerekiyor. Çözüm, doğal yaşama, insanlığın ilk ve en saf haline, arkaik devirlere geri dönüşten geçmiyor. Tarihi geçmiş nostaljisiyle istismar etmenin, tüketmenin bir anlamı yoktur. Esas olan, insanlığın geçmiş deneyimlerinden günümüz açısından pratik ve olumlu dersler çıkarabilmek ve yeni bir gelecek ortaya koyabilmektir. Bunun yolu da, geçmiş uygarlıkların tarihi birikimlerini (yükselişlerini olduğu kadar çöküntülerini de) çağın koşulları açısından yorumlamaktan geçer. Tarihin kazanımlarını olumlu yönde değerlendirmek ancak bu yolla mümkün olabilir. Modern falcılar Maya takviminden hareketle 2012'de dünyanın sonunun geleceğini öngörmüşler ve yaygara koparmışlardı. Bu tür gürültü ve felaket tellallığını tartışmaya bile gerek yoktur. Ama

elbette bilimden, bilimsel öngörüden, tarih ve uygarlıktan umut kesilirken, falcılara teslim olmayı, her türlü doğa-üstü güce tapınma ve onlardan medet umma anlayışını, toplum bilincinin körleşmesini tartışmak gerekiyor. Maya kahinleri 1492'den itibaren Avrupa deneni kıtadan gelen istilacı haydutların kendi sonlarını/kıyametlerini hazırlayacağını öngöremediler. Bunun bedelini çok ağır bir biçimde, uygarlıklarının yıkımı pahasına ödediler. Günümüzde insanlığı felaket dolu bir gelecek beklediğini kestirebilmek için kahin olmak gerekmiyor. Soysuzlaştırıcı Batı müdahaleleri sonucu Kara Afrika'da, Irak'ta, Afganistan'da, Guantanamo'da, Libya'da, Suriye'de vd. ülkelerde yaşanan en ilkel vahşilik ve barbarlık örnekleri Batı'nın çağımızda insanlığa nasıl bir gelecek biçtiğini gösterecek niteliktedir. Batı egemenlik düzeni daha başlangıçta dünya üzerindeki kendi yerini ve rolünü uygarlık yıkıcı bir temelde tanımlamıştır. Bu açıdan bugün de değişen bir şey yoktur. Kıyamet ve felaket ideolojisinin yaygınlaştığı, gelecekte umudun kesildiği (egemen "no future" ve "carpe diem" "felsefeleri" de bu bilinci keskinleştiriyor) günümüzde insanlık Doğu-Batı çatışması bilincinden ve deneyiminden uzakta, Maya uygarlığı gibi kendi sonunu hazırlayan katilini göremeyecek kadar körleşmiş midir?

